

2017  
Güz

# DÜZCE ÜNİVERSİTESİ

## TÜRK DİLİ BÖLÜMÜ

### III. HAFTA

#### 1. Dil Türleri

- 1.1. Sözlü Dil
- 1.2. Yazılı Dil

#### 2. Dili İnceleme Türleri

- 2.1. Dil ve Edebiyat (Filoloji)
- 2.2. Dil Bilgisi (Gramer)
- 2.3. Dil Bilimi (Lengüistik)

#### 3. Gelişmişlik-Gelişmemişlik Mukayesesi Açısından Diller



# 1. DİL TÜRLERİ

Dilin türleri konusu ele alınırken öncelikle “ana dili”nden başlanması gerektiğini bildiren ünlü dil bilimci Doğan Aksan ana dilini şöyle tanımlamaktadır: **Ana dili**, insanın başlangıçta annesinden ve yakın çevresinden, daha sonra da bağlı olduğu toplumda ilişkili bulunduğu çevrelerden öğrendiği, şuur altına inen ve kişilerin toplumla en güçlü bağlarını kuran dildir.<sup>1</sup>

Ana dili belli seslerden, belli ses eğilimlerinden oluşan kendine özgü bir dizgedir. Küçüklüğümüzden başlayarak kazandığımız, kendi ulusumuza özgü dizge, başka dillerle karşılaştığımızda birtakım güçlükler doğurur. Bu yüzden bir yabancı dili kendi dilimiz ölçüsünde öğrenmekte güçlük çekeriz. Mesela Türkçedeki “ı” sesi dünyada az sayıda dilde mevcuttur. Buna mukabil Türkçede de Arapçadaki ayın, hemze, gayın gibi sesler bulunmaz. Bir Türk’ün ses dizgesindeki “a” sesiyle bir İranlının dilindeki “a” aynı değildir. Bazı dillerde ünlü, bazısında ünsüz boldur.<sup>2</sup>

Dilin en önemli, en temel niteliği insanlar arasındaki anlaşmayı sağlaması, iletişim aracı olmasıdır. Dil, bu anlaşmayı sözlü ve yazılı olmak üzere iki şekilde sağlar:

## 1.1.Sözlü Dil (Konuşma dili)

Dil esasen sözlü bir iletişim aracıdır. Dilin sözlü kısmı konuşma dili olarak nitelenebilir. Vurgu, tonlama gibi yazıda gösterilmeyen unsurlarıyla konuşma dili, yazı diline göre çok daha geniş bir sistemdir. Konuşma dili, yazı dilinden farklı söyleyiş özellikleri taşır.<sup>3</sup> Bu farklı söyleyiş özelliklerine göre dilin tarihî seyri içinde “lehçe” ve “ağız” adı verilen çeşitli kollara ayrıldığı görülmektedir:

**Lehçe:** Bir dilin değişik ülkelerde ve bölgelerde, yine aynı dil birliğinden kimselerce konuşulan değişik biçimidir. Lehçe ayrımları, en çok sözcük ve ses bilim alanında görülmektedir. Çekim ve söz dizimi kurallarındaki fark oldukça azdır.<sup>4</sup> Dilsel farklılaşmada toplumsal ve tarihî etkenler çok önemlidir. Devlet gücü azaldığı zaman lehçe sayısının arttığı, güçlü bir devlet düzeninde ise azaldığı görülmektedir. Merkezî yönetimde lehçeler birbirinden pek ayrılmazlar. Coğrafi koşullar da dilin farklılaşmasındaki bir diğer etkidir. Dağlık bölge ağızları, düzlüklerdeki büyük gelişme akımlarına katılamamakta, bunlardan

<sup>1</sup> AKSAN, D.:*Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dil Bilim*:31. s.

<sup>2</sup> AKSAN, D.:*Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dil Bilim*:31. s.

<sup>3</sup> SAĞOL, Gülden [ed.] vd.:*Türk Dili Kitabı*:33. s.

<sup>4</sup>AKSAN, D.:*Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dil Bilim*:141. s.

bağımsız olarak kendi doğal gelişmesiyle baş başa kalmaktadırlar. Günümüzde ulaşım ve haberleşme olanaklarının artan bir hızla çoğalması dil açısından köy ve şehir halkını birbirine yakınlaştırmış; radyo, televizyon gibi etkili kitle iletişim araçları ortak dilin yayılmasına, lehçe ve ağız farklarının azalmasına neden olmuştur.<sup>5</sup>

Türk toplumunun tarihî, siyasi ve coğrafi şartların değişmesiyle birlikte Türkçede de zaman içerisinde birtakım dilsel farklılıklar oluşmuş, bu farklılıklar Türkçenin lehçe ve ağızlarını oluşturmuştur. Bugün Anadolu’da tek bir lehçe konuşulur: *Türkiye Türkçesi*. Ancak *Türkçe*, Asya ve Avrupa kıtalarına yayılmış milyonlarca insan tarafından konuşulan büyük bir dildir; birçok ülkede farklı lehçeleriyle kullanılıp yaşatılmaktadır.

Karahanlı Türkçesi, Eski Anadolu Türkçesi vd. Türk dilinin *tarihî lehçeleri*; Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Özbek Türkçesi vd. Türk dilinin *çağdaş lehçeleridir*.<sup>6</sup>

Türk toplulukları arasındaki coğrafi mesafe azaldıkça konuşulan lehçelerdeki fark da azalır. Azerbaycan, Kırım, Gagavuz, Balkan Türkçesi Türkiye Türkçesine yakın lehçelerdir; bu lehçeleri konuşan Türk topluluklarıyla anlaşmak Türkiye Türkleri için daha kolaydır. Ancak Kazak, Kırgız, Özbek, Uygur Türkçesi Türkiye Türkçesine uzak lehçelerdir; dolayısıyla bu lehçeleri konuşan Türk topluluklarıyla anlaşmak Türkiye Türkleri için zor, kısmen de imkânsızdır.

#### Örnekler:<sup>7</sup>

**Türkiye Türkçesi:** Karga karganın gözünü oymaz.

**Azerbaycan Türkçesi:** Karga karganın gözünü çıkartmaz.

**Gagavuz Türkçesi:** Garga garganın gözün çıkarmas.

**Kırım Türkçesi:** Karga karganın közüni çokumas.

**Türkmen Türkçesi:** Garga garganın gözün çokmaz.

**Balkan Türkçesi:** Karga karganı közün çigarmaz.

**Kumuk Türkçesi:** Karga karganı gözün çokumas.

**Tatar Türkçesi:** Karga karganın küzin çukomas.

**Kazak Türkçesi:** Karğa karğanın közin şokımas.

**Kırgız Türkçesi:** Karga karganın közün çokubayt.

**Türkiye Türkçesi:** Kızım sana söylüyorum, gelinim sen anla.

<sup>5</sup>AKSAN, D.:*Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dil Bilim*:145. s.

<sup>6</sup>SAĞOL, Gülden [ed.] vd.:*Türk Dili Kitabı*:33. s.

<sup>7</sup>YAVUZ, K.vd.:*Üniversite Türk Dili ve Kompozisyon Dersleri*:49-50. s.

**Kırım Türkçesi:** Kızım sanga aytaman, kelinim sen dingle.

**Tatar Türkçesi:** Kızım sına eytem, kilinim sin tıngla.

**Özbek Türkçesi:** Kızım senga aytaman, kelinim sen eşit.

**Kırgız Türkçesi:** Kerigim saga aytam, kelinim sen uk.

**Türkmen Türkçesi:** Gızım sanga aydayıng, gelnim sen düş.

**Başkırt Türkçesi:** Kızım hinge eytem kilnëm hin tıngla.

**Uygur Türkçesi:** Kızım sanga aytay, kilinim sen tıngla.

**Ağız:**<sup>8</sup>Aynı lehçe içinde daha küçük yerleşim bölgelerine özgü olan ve daha küçük ayrımlara dayanan konuşma biçimidir.<sup>9</sup> Mesela Türkiye Türkçesi için, Anadolu'nun çeşitli yörelerinin konuşma biçimleri: *Ankara ağzı, Konya ağzı, Rumeli ağzı vb.* Yazı dilinden az çok ayrılan ve genellikle “telaffuz” seviyesinde kalan bu farklılıklara somut örnek vermek gerekirse “gel-” fiilinin T.C. sınırları içinde “geliyorum-geliyom-gelirem-geliyi-geliy-celiy” olarak bölgeden bölgeye değişen söylenişi verilebilir. Yine “koyun-goyun, yüksek-yünsek, alıram-alırım” gibi farklı söylenişler de ağız özelliğidir.

Ağızlarda bu telaffuz farkının dışında bölgelere has kimi *kelime farklılıkları* da görülebilir. Anadolu'nun çeşitli yerlerinde “patates”in kampir, kortal, kartol, gostil, patalak, tomatça, humpur, hözmür gibi adlarla anılması da “ağız” özelliği/farkı olarak kabul edilmektedir.<sup>10</sup>

## 1.2. Yazılı Dil<sup>11</sup>

**Yazı dili**, bir ülkede edebî olarak en çok işlenmiş, gelişmiş ağız üzerine kurulan ortak dilin yazıda kullanılması sonucu ortaya çıkan, kendine özgü kuralları olan dildir. Bir ülkede söyleyiş ve kelime farklılıklarına dayanan çeşitli ağızlar bulunabilir. Ancak ağızlardaki farklılıklar yazı diline yansımaz. Yani sözcükler yöreden yöreye farklı telaffuz edilseler de yazıya geçirilirken yazı geleneğine uyulur, birlik sağlanır. Yazı diline *edebî dil* de denir. Edebî dil yalnız edebiyat dilini değil, bütün toplumun kültür dilini de ifade eder. Türkçenin yazı dili İstanbul ağzı üzerine kurulmuştur.

*Dil Türleri* konusunda “Sözlü-Yazılı Dil”in dışında sıkça duyulan şu kavramların bilinmesi de isabetli olacaktır:

<sup>8</sup> Bir kelimenin yöreden yöreye değişen söylenişi veya aynı varlığın/kavramın yöreden yöreye değişen isimlendirilişi ile ilgili Türk Dil Kurumunun “Derleme Sözlüğü/Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü”ne bakılabilir: [http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com\\_ttas&view=ttas](http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_ttas&view=ttas)

<sup>9</sup> AKSAN, D.: *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dil Bilimi*: 142. s.

<sup>10</sup> AKSAN, D.: *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dil Bilim*: 83. s.

<sup>11</sup> Bu konu “SAĞOL, Gülden [ed.] vd.: *Türk Dili Kitabı*: 33-38. s.” esas alınarak hazırlanmıştır.

**Uygarlık Dili:** Bir uygarlığın yayılmasına aracılık yapan, başka dilleri de etkileyen dillere denir. Geçmişte Arapça, Yunanca; günümüzde ise İngilizce uygarlık diline örnek verilebilir.

**Bilim dili:** Bir bilim dalına mensup kişiler tarafından kullanılan ve içinde o bilim dalına ait terimler bulunan üst dile denir.

**Resmî dil:** Bir ülkede kanunla belirlenen ve her türlü yazışma ve işlemde kullanılması mecburî olan devlet dilidir.

**Yaşayan dil-Ölü dil:** Günümüzde hiçbir topluluk tarafından anlaşma aracı olarak kullanılmayan, varlığı ancak bıraktıkları yazılı belgelerle tespit edilen dillere “ölü diller” denir: Sümerce, Hititçe vb. Hâlen çeşitli toplumlarda anlaşma aracı olarak kullanılmakta olan diller yaşayan dillerdir: Türkçe, İngilizce, Farsça, Arapça vb.

**Doğal dil-Yapma dil:** Yeryüzünde kendiliğinden var olan, bir insan eliyle yapılmış olmayan, bir milletin ortak malı olan diller doğal dillerdir: Türkçe, Moğolca, İngilizce, Almanca vb. Uluslararası anlaşmayı sağlamak amacıyla belirlenen dillerin söz varlığından ve özelliklerinden yararlanılarak; ses, şekil ve cümle bilgisi vb. her türlü gramer kuralı düzenlenerek; belli kavramlara değişik dillere uyabilecek karşılıklar bulma yolu esas alınarak oluşturulan dillere *yapma dil* denir. İlk yapma dil M. Muhiddin adlı Türk’ün yaptığı “Baleybelen/Bâlîbilen”dir. Bundan başka Alman J. M. Schleyer tarafından *Volapük* (dünya dili), Polonyalı L. L. Zamenhof tarafından *Esperanto* (ümit dili), Uluslararası Yardımcı Dil Derneği tarafından *İnterlingua* oluşturulmuştur.

**Argo:** Hemen hemen her dilde karşılaşılan toplum içinde farklı bir anlaşma biçimi sağlamak isteyen kesimlerin kullandığı özel dildir. Halk arasında kaba, küfürlü sözlerin argo olarak nitelenmesinin sebebi argonun temelde toplumun aşağı tabakası tarafından konuşuluyor olmasıdır. Argonun ortak dilden ayrı olan kısmı kelime kadrosu bakımındandır, dil bilgisi yönünden ortak dilden farklılık göstermez. Örnek: *anafor (bedava)*, *dolma (yalan, hile)*, *turnakçı (hırsız, yan kesici)*, *cavlağı çekmek (ölmek)*, *ibiğini kaldırmak (kafa tutmak)*, *zula etmek (çalmak, aşırarak)*, *kitakse etmek (gözetlemek)*, *çakmak (sınıfta kalmak)*...

**Jargon:** Bir zümreye özgü olan, konuşanlar dışındaki kimselerce anlaşılmaması için sözcüklerin bozulmuş biçimlerinden oluşturulan bir özel dil türü de jargondur. Mesela çerçilik, kalaycılık ve tellallık gibi esnaf teşekküleri ile *Abdal dili* veya *Geygel* adı verilen yörüklerin kendi aralarında konuştukları gizli diller birer jargondur. Bunun gibi gemici, şoför, öğrenci,

mahkûm, kumarbaz vb. grupların kendi aralarında konuştukları gizli dilleri de ayrı birer jargon olarak değerlendirmek gerekir.

## 2. DİLİ İNCELEME TÜRLERİ<sup>12</sup>

Yazılı bir dile sahip olan her kültürde zaman içinde o dille ilgili kurallara ve eğilimlere dair incelemeler ortaya konmuştur. Dil incelemeleri, başlangıçta dinî ve edebî metinlerin yanlış tespitinden, hatalı okunmasından ve zaman içinde değişime uğramasından kaçınmak bunların gelecek kuşaklara doğru aktarılmasını sağlamak gibi pratik amaçlarla yapılmıştır.

Dil incelemelerinin çok eski dönemlerden beri Çin, Arap, Hint, Yunan-Roma medeniyetlerinde yapıldığı bilinmektedir. Günümüzde modern dil çalışmaları yürütülürken öne çıkan inceleme türleri ve özellikleri şöyle sıralanabilir:

### 2.1. Filoloji:

- ✓ Dilin tarihî gelişimini ön planda tutan bir bilim dalıdır.
- ✓ Genel olarak bir milletin veya bir medeniyetin **dil ve edebiyat** ürünlerini bulmak, toplamak, açıklamak, gelişimini ve özel vasıflarını araştırmak, onları canlı tutabilmek için gereken çalışmaları yapar.
- ✓ Metinlerin tespit ve açıklamasında ortaya çıkan güçlükler için dil bilimi, felsefe, tarih, hukuk vb. ilim dallarından da faydalanır.
- ✓ Dil ve edebiyatla birlikte yürüyen, bunlardan ayrılmayan bir bilimdir.
- ✓ Diller hakkında yapılan filolojik karşılaştırmalar neticesinde farklı dillerin benzerlikleri saptanmış ve dil ailelerinin varlığı belirlenmiştir.

### 2.2. Dil Bilgisi:

- ✓ Bir dili bütün yönleriyle (ses, yapı, köken, anlam ve cümle) inceleyen ve bağlı olduğu **kuralları** ortaya koyan bilime denir.
- ✓ Dil bilgisi için Batı dillerinde **gramer**, gramatik; Osmanlı Türkçesinde kavâid, sarf ü nahiv terimleri kullanılır.

### 2.3. Dil Bilimi

- ✓ Ses bilgisi açısından en küçük birim olan **sesin** ses yolundan nasıl çıktığını, nasıl duyulduğunu, titreşimini, sıklığını, süresini vb. bilgileri inceler.
- ✓ Yapısal olarak kök, gövde, yapım ekleri, çekim ekleri ve bu eklerin hangi anlamları kazandığını; cümleleri, cümlelerdeki birliğin oluşum kurallarını, dilin kelime varlığıyla ilgili özellikleri vb. konuları inceler.
- ✓ Osmanlı Türkçesinde =>lisâniyat, ilmü'l-lisân; Batı dillerinde =>**linguistics**, linguistique general terimleriyle karşılanır.
- ✓ Dil bilimi ve dil bilgisi çoğu zaman birbirleriyle karıştırılan terimlerdir. Dil bilgisi daha sınırlı ve pratik amaçlar güden inceleme alanıdır. Yazılı tarihin en eski dönemlerinden beri, ana dilleri ve işleyiş kurallarını saptamak amacıyla oluşturulan dil bilgisinde öğretim

<sup>12</sup> Bu konu "SAĞOL, Gülden [ed.] vd.: *Türk Dili Kitabı*:38-40. s." esas alınarak hazırlanmıştır.

ön plandadır. Dilin kabul edilen ölçüler çerçevesinde daha iyi kullanılması amaçlanır. Dil biliminin amacı ise, doğruluk, kuralcılık ve düzenleme veya düzeltme değil, var olan nesnel gerçeğin evrensel geçerlilik çerçevesinde ele alınmasıdır.

### 3. GELİŞMİŞLİK-GELİŞMEMİŞLİK MUKAYESESİ AÇISINDAN DİLLER<sup>13</sup>

Dil üzerine konuşulurken gündeme gelen konulardan biri de bir dilin diğer dillere göre daha gelişmiş olup olmadığıdır. Bir dilin diğerinden “daha gelişmiş, daha üstün, daha ileri” hatta “daha güzel” olduğu bilgilerinin kimi dilbilimcilere göre ilmî hiçbir dayanağı yokken kimileri bu hususta kullanılmak üzere ölçütler belirler: sözcük dağarcığı, ifade çeşitliliği, kavram ve düşünce kalıpları, dil estetiği, vurgu-ritm-ses uyumları vb.

Zengin-fakir dil nitelemelerine karşı çıkan araştırmacılar her dilin kendine özgü özellikleri olduğundan böylesine genel bir mukayeseye girişilmesinin doğru olmayacağı kanaatindedirler. Onlara göre dilin amacı konuşurların iletişim ihtiyaçlarını karşılamaktır ve doğal dillerin hepsi de konuşurlarının her türlü ihtiyacını karşılayacak düzeydedir. Kelimelerin azlığı veya çokluğu ile bazı dilbilgisi yapılarının bazı dillerde bulunmayışı o dillerin diğerlerine göre daha geri olduğunu göstermez. Sözlük varlığı toplumun yaşadığı çevre ile ilgilidir. Çölde yaşayanların çöl hayvanları ve çöl yaşamı ile ilgili pek çok kelimesi vardır; kutupta yaşayanlar ise o iklim ve coğrafyanın biçimlendirdiği hayat tarzına ait soğuk, kar, buzla ilgili pek çok kelimeye sahiptir. Aynı şekilde bir dilbilgisi yapısının bulunmayışı o dilin o yapıyı ifade edemediği anlamına gelmez. Mesela fiilimsi eklerine sahip olmayan diller bu yapılar için cümle bağlayıcıları kullanabilirler.

Dilleri birbirleriyle kıyaslayarak zengin-fakir dil, gelişmiş-gelişmemiş dil olarak ayırt edip niteleyen araştırmacıların eserlerine bakıldığında ise her birinin birbirinden farklı ölçütler belirlemekle birlikte hepsinin birleştiği ortak ölçütlerin de olduğu görülmektedir: söz dağarcığı, ifade incelik ve çeşitliliği vb. Dil bilimci Doğan Aksan, bir dili zengin veya yoksul olarak nitelemek için ilk akla gelen ölçütler konusunda şu dört soruyu soruyor:

#### 1. Bir dildeki sözcük sayısı, özellikle kültür dili sayılan dillerle karşılaştırıldığında ne durumdadır?

“Bugün kültür dili, bilim dili olarak nitelenen Almanca, İngilizce, Fransızca, İtalyanca, İspanyolca gibi diller bütün alanlarda yüzyıllardan beri gerçekleşen gelişmeleri bünyelerine yansıtabilmiş, genel ve özel kavramlarla bir eğitim-öğretim dili oluşturabilmiş, soyut kavramlar ve eşanlamlı ögeler açısından da zenginleşmişlerdir.”

<sup>13</sup> Bu konu genel hatlarıyla Prof. Dr. Cengiz Tosun'un “Dil Zenginliği, Yozlaşma ve Türkçe” başlıklı makalesinden ve Prof. Dr. Gülden SAĞOL'un editörlüğünde yayınlanan “Türk Dili Kitabı”ndan istifade edilerek hazırlanmıştır.

Bu dillerin sözlüklerine bakıldığında 200-450 bin sözcükle ilgili bilgi vardır.<sup>14</sup> Ancak bu sözlükler o dilin kültürüne girmiş veya girmemiş genel kültür ve evrensel bilgi ve adları da içeren (belli başlı kentler, kâşifler, bilim ve sanat adamları vb. hakkında bilgiler veren) *ansiklopedik sözlükler*dir. Bu sözlüklerden genel kültüre dair bu madde başları çıkartıldığında sözcük sayısı 1/5 ile 1/10 oranına inmektedir.

Türkçenin bütün söz varlığını bir araya getiren ve ortak bir veri tabanında kullanıma sunulan *Büyük Türkçe Sözlük*,<sup>15</sup> yazı dilimizin söz varlığının yanı sıra bütün bilim, sanat ve spor terimlerini, yer adlarımızı, kişi adlarımızı, bölge ağızlarımızdaki ve kaynaklarımızdaki sözcükleri, deyimleri içermektedir. *Büyük Türkçe Sözlük*'te söz, deyim, terim ve ad olmak üzere toplam 616.767 söz varlığı bulunmaktadır.<sup>16</sup> İlk baskısı 1945 yılında yayımlanan *Türkçe Sözlük*'ün geliştirilmiş, genişletilmiş ve zenginleştirilmiş on birinci baskısında ise dilde yaşayan kelimelere yer verilmiştir. Bu baskıda söz, terim, deyim, ek ve anlamdan oluşan 122.423 söz varlığı, madde başı ve madde içi toplam 92.292 söz vardır.<sup>17</sup>

## **2. Bir dil, doğadaki nesnelere, evreni, insan davranışlarını ayrı ayrı adlandırabiliyor; soyut kavramları yeterince karşılayabiliyor; bilimde, teknikte, sanatta oluşan kavramları kendi öğeleriyle anlatabiliyor mu?**

Türkçenin ayrıntılı anlatım özelliğine sahip olduğu görülmektedir. Doğadaki nesne, bitki ve hayvanlar konusunda da kavram zenginliği vardır. Akraba adlarındaki (kayınbirader, bacanak, enişte, elti, görümce, yenge, baldız vb.) renk adlarındaki (vişneçürüğü, camgöbeği, narçiçeği, gülkurusu, limonküfü, samansarısı, çimenyeşili, kirlibeyaz, karbeyaz vb.), bitki adlarındaki (atkestanesi, aksarmaşık, civanperçemi, horozibiği vb.), kuş adlarındaki (çobanaldata, uludoğan, uzunkuyruk, karatavuk vb.) çeşitlilik ilk akla gelenlerdir. Yine kültürümüzde önemli yeri olan at, koyun, keçi, sığır gibi hayvanların cins, yaş, renk, işlev ve farklı niteliklerine göre Anadolu ağızlarında hâlen kullanılmakta olan sekseni aşkın sözcük bulunmaktadır. Bu ölçütte Türkçeyi “zengin dil” olmaktan uzaklaştıran husus terimlerdir. Zira Türkçede kullanılan bilim, sanat ve teknik

<sup>14</sup> TOSUN, C.: “Dil Zenginliği, Yozlaşma ve Türkçe”, *Journal of Language and Linguistic Studies*: Ankara 2005, Vol 1, No: 2., pp.: 136-154.

Prof. Dr. Cengiz Tosun'un verdiği bu bilgilerin dışında şu bilgilere ulaşılmıştır: 1928'de yayınlanan Oxford 400.000 söz ihtiva etmektedir. Bkz.:<https://www.oxforddictionaries.com/ourstory/history>. 1934'te yayınlanan Webster 600.000'den fazla madde bulunmaktadır. Bkz.:<http://www.neh.gov/humanities/2009/julyaugust/feature/ain%E2%80%99t-the-truth> Fransızca'da 600-700 bin sözcük bulunmakla birlikte bu sayıya tıbbî-teknik-bilimsel terimler eklendiğinde bu sayının 1 milyonu bulacağı söylenmektedir. Bkz.:<http://www.encyclopédie-incomplete.com/?Les-600-Mots-Francais-Les-Plus>. Larousse'nin web sitesinde “Dictionnaire De Français” başlığında 135.000 tanımın bulunduğu bilgisi verilmektedir. Bkz.:<http://www.larousse.com/en/dictionaries/french>. Çeşitli Almanca sözlüklere (Duden, Wahrig, Grimm vb.) bakıldığında ise 300- 500.000 sözcük ihtiva ettikleri görülmektedir. Bkz.:<https://de.wikipedia.org/wiki/Wortschatz>.

<sup>15</sup>“tdk.gov.tr>Sözlükler>Büyük Türkçe Sözlük” sekmelerinden ulaşabilirsiniz.

<sup>16</sup>[http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com\\_bts&view=bts](http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts)

<sup>17</sup>[http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com\\_content&view=article&id=201:Turkce-Sozluk%27un-11.-baskisi-cikti&catid=35:duyurular](http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=201:Turkce-Sozluk%27un-11.-baskisi-cikti&catid=35:duyurular)



terimlerinin büyük çoğunluğu Batı dillerine aittir. Bu hususta TDK bazı sözlük çalışmaları yapmış, hâlihazırda da birçok çalışma yürütmektedir.<sup>18</sup> Lâkin bu çalışmalar pratikte geniş kullanım alanı bulamamaktadır. Birçok dilbilimci Türkçenin yapısı gereğiyle çok rahat yeni kavram-kelime üretebildiğini, bu yönüyle rahatlıkla bilim dili olabileceğini savunmaktadır. Bugün terim noktasında eksiklikleri bulunan dillerdeki esas sorun dilde değil, o dili konuşan toplumun (b)ilimi üretememesindedir. Sanat, tıp ve teknoloji dünyasında buluşlar yapan, gücü elinde bulunduran toplumların dilleri terimler açısından zenginlik arz eder.

### **3. Aynı kavram alanında çeşitli sözcüklere, değişik anlatım yollarına sahip mi?**

Türkçenin bu hususta oldukça iyi bir durumda olduğu görülmektedir. Birkaç örnek verilmesi icap ederse “işitmek, duymak, dinlemek” eylemleri yanında, “kulak vermek, kulak kesilmek, kulak kabartmak, kulak misafiri olmak, kulağına çalınmak, kulağına gelmek” gibi deyimlerin kullanıldığı söylenebilir. Yine “dövüşmek” kavramına ilişkin bazı sözcük ve deyim örnekleri de şöyle sıralanabilir: “Arbede etmek, atışmak, becelleşmek, boğazlaşmak, boğuşmak, cebelleşmek, cenkleşmek, çarpışmak, çekişmek, çifteleşmek, dalaşmak, debelleşmek, dırlaşmak, didişmek, elleşmek, gırtlaklaşmak, girişmek, harp etmek, hırıldılaşmak, hırlaşmak, itişmek, kapışmak, kavga etmek, muharebe etmek, münazaa etmek, niza etmek, pençeleşmek, savaş etmek, savaşmak, takışmak, tekmeleşmek, tepişmek, uğraşmak, vuruşmak, yumruklaşmak; bıçak bıçağa gelmek, birbirine düşmek, birbirine girmek, birbirinin gözünü oymak, boğaz boğaza gelmek, gırtlak gırtlığa gelmek, itişip kakışmak, kanlı bıçaklı olmak, kontra gitmek, kozunu paylaşmak...”

### **4. Bir dilin söz varlığı acaba hangi ölçüde kendi sözcüklerinden oluşuyor?**

Gelişmiş bir kültür dili sayılan İngilizcenin söz varlığının büyük bölümünün yabancı kaynaklı öğelerden toplandığı bilinmektedir. Bu konuda kimi araştırmacılara göre Anglo-sakson sözcük sayısı % 20, kimine göre % 14’tür. 1944 yılında Amerikalı Frank Colby’nin saptaması ise: % 35 Fransızca, % 25 Anglo-sakson, % 16 Latince, % 14 Eski Yunanca, % 10 öteki dillerdir. Osmanlı Türkçesi döneminde Farsça ve Arapçanın Türkçeye olan olumsuz etkileri, bilhassa isim kadrosunda, herkesin malumudur. Çağdaş Türkiye Türkçesi döneminde Arapça ve Farsça sözcüklerin önemli bir bölümünün bırakıldığı görülmekteyken Batı dillerinden yapılan alıntılarının sayılarının -bilhassa da İngilizceden yapılanların- arttığı

<sup>18</sup> Türk Dil Kurumunun yayımladığı ve hazırlamakta olduğu terim sözlüklerinde yer alan 185.332 terim bulunmaktadır. Yayımlanan ve hazırlanmakta olan sözlüklerin listesi (TDK Bilim ve Sanat Terimleri Ana Sözlüğü) için bkz.:[http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com\\_bilimsanat&view=bilimsanat&kategori1=yenisozluk](http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bilimsanat&view=bilimsanat&kategori1=yenisozluk)

görülmektedir. TDK'nin hazırladığı “Türkçede Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğü”nde edebî eserlerimizde geçmiş Batı kökenli 5.321 söz bulunduğu belirtilmektedir.<sup>19</sup>

### KAYNAKLAR

AKSAN, Doğan: *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dil Bilim*: Ankara 2000, 6. bs., 244 s., TDK Yayınları.

BURAN, Ahmet, ALKAYA, Ercan: *Çağdaş Türk Yazı Dilleri-I*: Eskişehir 2011, 198 s., Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1389.

KORKMAZ, Z. vd.: *Türk Dili ve Kompozisyon*: Ankara 2009, 3. bs., 596 s., Ekin Basım Yayın Dağıtım.

SAGOL, Gülden [ed.] vd.: *Türk Dili Kitabı*: İstanbul 2006, 317 s., Duyap.

TOSUN, Cengiz: “Dil Zenginliği, Yozlaşma ve Türkçe”, *Journal of Language and Linguistic Studies*: Ankara 2005, Vol 1, No: 2., pp.: 136-154.

YAVUZ, Kemal vd.: *Üniversite Türk Dili ve Kompozisyon Dersleri*: İstanbul, 432 s., Beşir Kitabevi.

### E-KAYNAKLAR

[http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com\\_ttas&view=ttas](http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_ttas&view=ttas)

<https://www.oxforddictionaries.com/ourstory/history>.

<http://www.neh.gov/humanities/2009/julyaugust/feature/ain%E2%80%99t-the-truth>

<http://www.encyclopédie-incomplete.com/?Les-600-Mots-Francais-Les-Plus>

<http://www.larousse.com/en/dictionaries/french>.

<https://de.wikipedia.org/wiki/Wortschatz>.

<sup>19</sup>[http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com\\_bati&view=bati](http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bati&view=bati)